

geschetst. De 'Vaderlandse Kerk' is gespleten; er bestaan nog slechts religieuze minderheden en de erkenning van godsdienstige pluriformiteit heeft tot een toenadering tussen katholieken, gereformeerden en een deel van de hervormde orthodoxie geleid. Dwars door al deze groepen heen begint een andere ideologische tegenstelling aan kracht te winnen, waarvan het socialisme de ene pool vormt. Voor het ijkjaar 1950 tenslotte keert J. Jacobs terug naar de theologische sfeer, allereerst naar de oecumene. In de eerste naoorlogse jaren kwamen verschillende kleinschalige initiatieven op dit terrein van de grond, die echter spoedig leken te verwijnen onder een scherpe afwijzing uit Rome aan de ene, en een opmerkelijk scherp herderlijk schrijven van de hervormde synode aan de andere kant. Het hervormde stuk lijkt terug te grijpen op de volkskerkgedachte en een late en laatste oprisping te zijn van het uitgangspunt van de 'protestantse natie'. Ook aan katholieke kant werd nog aan de geslotenheid vastgehouden. Leek de vervreemding hier de overhand te hebben, wederzijdse openheid en toenadering zouden kort daarna doorbreken.

J. P. de Valk

K. Groeneboer, *Gateway to the west. The Dutch language in colonial Indonesia 1600-1950. A history of language policy* (Dissertatie (bewerkt) Leiden 1993; Amsterdam: Amsterdam university press, 1998, xiv + 400 biz., f85,-, ISBN 90 5356 323 7).

Al eerder verschenen een Nederlandse en Indonesische uitgave van dit rijk gedocumenteerde werk. Nu is er dan een Engelse versie met een introductie die de Nederlandse koloniale taalpolitiek in een internationaal vergelijkend perspectief plaatst. Deze vertaling zal zonder meer worden verwelkomd door historici die zich interesseren voor kolonialisme en taalpolitiek maar geen Nederlands lezen. Het thema is bovendien alleszins actueel. De taal is niet alleen het meest tastbare overblijfsel van de inmiddels verdwenen overheerser, maar als zodanig ook een problematisch aspect van de postkoloniale identiteit van een land. Dit boek levert daarom ook een nuttige, want op feiten gestoelde, bijdrage aan de door Edward Said uitgelokte publicatiestroom over orientalisme en postkolonialisme.

De mate waarin een taal de dekolonisatie heeft overleefd, verschilt natuurlijk aanzienlijk per land. In zijn introductie stelt Groeneboer de even voor de hand liggende als moeilijk te beantwoorden vraag waarom Nederlands in Indonesië niet de status verwerfde van *lingua franca*, terwijl vandaag de dag Engels, Frans, Spaans en niet te vergeten Portugees in Azië, Afrika en Latijns-Amerika nog steeds officiële talen zijn. Hoe armoedig de positie van de Nederlandse taal in Indonesië hierbij ook mag afsteken, er hoort wel een nuancering bij. Groeneboer onderstreept namelijk dat de nieuwe Latijns-Amerikaanse en Afrikaanse staten wel de talen van de kolonisten overnamen, maar de Aziatische slechts in beperkte mate of geheel niet. Engels mag dan bijvoorbeeld in India een officiële taal zijn, het Hindi is altijd nog de nationale en meest verbreide taal.

Al met al beheerste in 1942 nog geen twee procent van Indies inheemse bevolking het Nederlands passief of actief. Maar als we de Chinese en Europese blijvers erbij optellen, dan komt dit percentage toch al weer boven de drie procent uit. We hebben het dan over ruim twee miljoen mensen. Alleen daarom al verdient de Nederlandse taalpolitiek in koloniaal Indonesië een monografie. Van oudsher voerde Nederland in de Indonesische archipel een uiterst ingewikkeld taalbeleid, dat zich plooidde naar regio, geloof en klasse. Op de kleine Molukse eilanden, die zich op dit punt beter laten vergelijken met Suriname dan met het dichtbevolkte

Java, is serieus gepoogd om Nederlands ingang te doen vinden, zij het met wisselend succes. Op de Banda eilanden, bekend om hun foelie en nootmuskaat, werden Nederlandse afstammelingen en vrijgelaten slaven door onderwijs voor het Nederlandse taalgebied behouden. Op de Ambonese eilanden daarentegen nam een gecreoliseerde versie van het Maleis, het Moluks Maleis, de plaats in van een veelheid aan autochtone en migrantentalen. Het gouvernement bevorderde dit ook, na een met weinig overtuiging gedane poging om op deze eilanden de Nederlandse taal te verspreiden. Als het erop aankwam dan was de oudste taalpolitiek veel meer gericht op uitbanning van het gebruik van Portugees onder compagniesdienaren en hun afstammelingen dan op verspreiding van de Nederlandse taal, want het taaië leven van de taal van de vroegere kolonisator baarde gouverneurs-generaal tot in de achttiende eeuw grote zorgen.

Groeneboer reconstrueert voor ons een taalpolitiek die gerust defensief mag heten. Nederlands was primair de taal van de elite, wat de preoccupatie met taaizuiverheid als onderdeel van koloniaal prestige verklaart. De angst voor de ontwikkeling van een soort pidgin heeft dan ook een ruimhartige verbreiding van de Nederlandse taal tot 1945 in de weg gestaan. Er is oeverloos gedebatteerd over het doceren van het, steevast als moeilijk bestempelde, Nederlands als tweede taai. Voor zijn Engelstalige lezers had Groeneboer wellicht wat kunnen bezuinigen op deze passages. Onverminderd relevant is echter de achterliggende boodschap dat taalbeheersing bepalend is voor uitsluiting dan wel insluiting van groepen. Het koloniale gezag hanteerde onmiskenbaar een taalpolitiek van uitsluiting, waarbij slechts een selecte elite uit de inheemse meerderheid de taai-poort passeerde. Zo bleef het tot aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog, toen de Nederlandse regering bepaalde dat het Maleis de bindende taal van de archipel zou zijn met het Nederlands als elitetaai en toegangspoort tot het westen. Hiermee oogstte het Nederlands bewind bij uitzondering eens instemming van vooraanstaande Indonesische nationalisten. Toch was dit standpunt wereldvreemd, niet alleen achteraf maar ook naar de maatstaven van die tijd. Zo had de Chinees-nationalistische scholenvereniging *Tiong Hoa H wee Koan* al vlak na de eeuwwisseling gekozen voor de Engelse sleutel tot westerse kennis.

Hoewel het usance is om Nederland geen koloniale 'mission civilisatrice' toe te dichten, is dat nog geen reden om ook onze taal in koloniaal Indonesië vanuit een uitzonderingspositie te belichten zoals Groeneboer doet. Feiten die hij zelf noemt spreken dit bovendien tegen. Wat te denken van de constatering dat in 1945 twee procent van de Brits-Indische bevolking Engels sprak? Dat percentage werd immers in 1942 door het Nederlands in *Nederlands-Indië* met gemak geëvenaard. Heeft het iets uitgemaakt dat het Nederlandse bestuur de gelegenheid voorbij heeft laten gaan om zijn taal over te dragen aan de opkomende Indonesische natie? Waarschijnlijk niets. Groeneboer volgt echter het spoor van Benedict Anderson, die poneerde dat koloniaal Indonesië als enige belangrijke kolonie niet de taal van de kolonisator als staatstaal kreeg. Vanuit die stelling ligt het voor de hand om de machtspositie van de kolonisator ten opzichte van de inheemse bevolking op te voeren als verklarende factor voor het verschil in taalpolitiek succes van de diverse koloniale regimes. Natuurlijk kon Nederland een relatief kleine bevolking op de plantages van Suriname en de Banda eilanden eenvoudigweg in het Nederlands taalgebied leiden, wat in het zoveel grotere en volrijkere Indonesië natuurlijk onmogelijk was. Maar het is een etatistisch perspectief dat Groeneboer hanteert en tegelijkertijd weerspreekt door zijn voortreffelijke belichting van de rol die nationalistische religieuze en scholenbewegingen hebben gespeeld bij de verspreiding van het Nederlands. Bovendien was het Nederlands in de koloniale tijd de taal die het meeste prestige genoot en daarom de taal van de politieke elite, de nationalistische niet uitgezonderd. De klassieke documenten van het Indonesische nationalisme zijn in het Nederlands geschreven. Dat geldt niet alleen voor Raden Adjeng Kartini's *Van*

duisternis tot licht dat verscheen in het eerste decennium van deze eeuw, maar ook voor Shahrir's *Indonesische overpeinzigen* uit 1934.

Wanneer Groeneboer de koloniale taalpolitiek sterker vanuit de vraagzijde had belicht dan zou hij ook de rol van de drukpers minder stiefmoederlijk hebben bejegend. De opkomst van de kranten heeft zowel in Brits-Indië als in Nederlands-Indië een dam opgeworpen tegen de verspreiding van de talen van de koloniale mogendheden. Overigens betreft het hier niet alleen een blinde vlek in de historiografie van Nederlands-Indië maar ook een in de Indiase geschiedschrijving, zoals Sumit Sarkar als eens heeft betoogd. (Zie Sumit Sarkar, *Writing social history* (Oxford University Press, Delhi, 1997) 174.)

Terwijl de nationalistische elite met de koloniale machthebbers streed in de taal van de overheerser, populariseerde de inheemse pers het nationalistische streven. De lezers van dezelfde kranten probeerden ondertussen, vaak via informeel door nationalistena opgezet onderwijs (de zogeheten wilde scholen), het Nederlands machtig te worden. Groeneboer maakt deze gelaagdheid, of gespletenheid, weliswaar goed zichtbaar, maar plaatst haar niet in het comparatieve perspectief, waarmee zijn boek begint, zodat het niet de afsluiting krijgt die het verdient.

Ulbe Bosma

A. Pavord, *De tulp* (Amsterdam: Anthos, 1999, 439 blz., f79,50, ISBN 90 414 0367 1).

De flaptekst vermeldt ons al dat *De tulp* geen tuinboek is maar een verhaal over de obsessie, waanzin en liefde voor deze bloem uit het oosten. In het boek staat de vraag centraal waarom de tulp vele eeuwen lang zoveel mensen heeft beziggehouden en tot fortuin en faillissement heeft gebracht. Anna Pavord — bekend tulpofiel en tuinjournaliste — gaat geen vraag uit de weg om de geschiedenis van de tulp inzichtelijk te maken. In haar verhaal betreft Pavord politieke omwentelingen, sociale invloeden en economische bloeiperioden. Natuurlijk wist de gemiddelde lezer al dat de tulp oorspronkelijk uit Azië afkomstig is en via Turkije West-Europa veroverde en met name in Holland tot ongekende populariteit werd gebracht. Maar Pavord weet ons te overtuigen van het feit dat er nog veel meer te vertellen is. De geschiedenis van de tulp in westelijk Europa begon halverwege de zestiende eeuw, toen reizigers in Turkije de zogenaamde *iils rouges* ontdekten. Diplomaten en ontdekkingsreizigers brachten de tulp mee naar het westen. Het vroegst bekende verslag van de tulp is te vinden in een boek uit 1661 van Conrad Gesner, een Zürichse arts en botanicus. Vóór die tijd lijkt de tulp in West-Europa onbekend te zijn geweest, gezien het feit dat bijvoorbeeld in middeleeuwse manuscripten de tulp niet is afgebeeld. In tegenstelling tot Perzië, waar de tulp in gedichten werd bezongen en werd gebruikt als decoratie op tegels, stoffen en miniaturen, komt de tulp op voorwerpen uit de vroege Byzantijnse tijd in het geheel niet voor. Pavord geeft toe dat dit niet wil zeggen dat men de tulp niet kende, maar in ieder geval wel dat de tulp hier niet in aanzien stond. En zelfs wanneer men afbeeldingen van tulpen aantreft, moet men voorzichtig zijn in het trekken van conclusies. Niet altijd zijn de tulpen naar het leven geschilderd maar blijken de afbeeldingen soms kopieën van illustraties te zijn!

De ontwikkelingen in Turkije vormden de voorbode van wat later in West-Europa zou gaan gebeuren. Evenals later in Holland werden voor bepaalde soorten tulpen extreem hoge prijzen betaald en moesten om de speculatie in toom te houden via wetgeving vaste prijzen bekend gemaakt worden. Ook gingen Turkse kwekers eigen tulpensoorten kweken en gaven daar officiële namen aan. Via de handelsbetrekkingen van Suleyman met het Habsburgse rijk vond